

плексів відповідно до сюжетної канви вірша. Саме прекрасне відчуття поетом суті народного мислення, а до того ж і глибока обізнаність його завдяки багатолітньому зацікавленню і вивченню різноманітних проблем, пов'язаних з фольклором і, зокрема, українським народним епосом, зумовили створення переконливих, художньо правдивих поезій, що викликали до життя адекватні високомистецькі музичні інтерпретації.

Слід нагадати, що Максим Тадейович започаткував серію багатотомного видання різних жанрів української народної творчості силами науковців-фольклористів очолюваного ним Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології АН УРСР, був автором багатьох фольклористичних праць, спогадів про безпосередніх носіїв фольклору і їх творчість, про виконавців-кобзарів, різні жанри словесного і музичного фольклору, а також про вплив фольклору на творчість композиторів. Назви його статей промовляють самі за себе. Ось декілька з них: "Героїчний епос українського народу" — про українські думи, історичні пісні та композиторів, які використовували

вали їх у своїй творчості; "Золоті розсипи народної мудрості" — про зв'язок народної поезії з музичним фольклором. А ще "Українська народна пісня та її виконавці", "Стан і завдання радянської фольклористики", "Етнологією нехтувати не можна", "Краса і велич народної творчості", цікавий цикл віршів — "Триптих про кобзарів" 1. Любов Вересая. 2. Кравченко у Короленка. 3. Єгор Мовчан у Параски Амбросій. Всі вони засвідчують велику любов М. Рильського до творчості талановитих представників української нації, як також і його статті про професійних композиторів і виконавців.

Київ

1. Гордійчук М. Переднє слово // Рильський і музика. М. Боровик, Т. Булат, Т. Шеффер. — К., 1969. — С. 5.
2. Там само.
3. Булат Т. Про музику і музикантів // Там само. — С. 84.
4. Скорульська Р. Від упорядника // Микола Лисенко. Листи. — К., 2004. — С. 5.
5. Боровик М. Поезія в музиці // Там само. — С. 191.

This article is dedicated to the wide range of M. Rylsky's activities as a publisher, poet, musicologist, literary critic, publicist. Special attention the author of the article is given to the connections between Rylsky's poetry and Ukrainian music written for this poetry. Ya. Stepovy was the first composer who turned his attention to Rylsky's poetry. Then - L. Revutsky ("The monologue of Taras Bul'ba"). Author is mentioning also that M. Rylsky was a founder of the anthology of the folklore of different genres when he was a director of the Institute Art Studies, Folklore and Ethnography.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ ЯК НАУКОВИЙ НАСТАВНИК ПОВОЄННОГО ПОКОЛІННЯ НАРОДОЗНАВЦІВ УКРАЇНИ

Володимир ЗІНИЧ

Кадри народознавців у повоєнній Україні (після 1945 р.) у порівнянні з іншими гуманітарними науками дуже поріділи. Пов'язано це було не так із загибеллю їх під час війни, як з репресивними заходами влади щодо етнологів, фольклористів, мистецтвознавців у попередні роки.

Відомо, що на початку 30-х років минулого століття більшість народознавців і передусім етнологів, яких звинувачували в українському буржуазному націоналізмі, були репресовані, а згодом і фізично знищені (Корній Черв'як, Софія Терещенкова, Володимир Білий, Надія Злагода, Володимир

Онищук, Лідія Шульгіна). Фактично українська етнографія в Україні (у тих територіальних кордонах) припинила своє існування.

Дещо поліпшився стан етнографії напередодні Другої світової війни. Навіть перебуваючи в евакуації (1941–1944 рр.) в м. Уфі, Інститут народної творчості і мистецтв з невеликим загonom науковців досліджував матеріальну і духовну культуру не лише українського, але й башкирського народів.

У 1944 році після визволення Києва від фашистських загарбників і повернення з евакуації Інститут народної творчості і мистецтв, який з 1942 року очолював Максим Тадейович Рильський, став іменуватися Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (ІМФЕ АН УРСР). Після смерті М. Т. Рильського (24 липня 1964 р.) інституту присвоїли його ім'я.

М. Т. Рильський — видатний український поет, перекладач, вчений, громадський діяч був прекрасним організатором науки, постійно піклувався про народознавчі й мистецтвознавчі кадри. Завдяки його зусиллям у кінці 40-х — початку 50-х років минулого століття в Україні почали відновлюватися народознавчі дослідження. Етнографічними центрами в ті роки стали відділ етнографії ІМФЕ АН УРСР (м. Київ) та відділ етнографії Українського музею етнографії та художніх промислів (м. Львів).

На початку 50-х років відділ етнографії ІМФЕ нараховував лише 5 осіб — 4 науковці (Олена Кравець, Олександра Кувеньова, Олекса Куницький і Григорій Стельмах) та один художник (Полюскевич). Для зміцнення етнографічних кадрів директор Інституту Максим Рильський запросив очолити відділ етнографії відомого історика, фахівця з етногенезу українського народу, історії й культури XIV–XVIII ст. Костянтина Григоровича Гуслистого (згодом доктор історичних наук, член-кореспондент АН УРСР).

З метою розгортання етнографічних досліджень за наполегливим клопотанням Максима Тадейовича Президія Академії наук УРСР у 1954 році надала ІМФЕ АН УРСР три місця в аспірантурі зі спеціальності “етнографія”. Серед тих, хто успішно витримав конкурс (Микола Приходько, Анатолій Поріцький), був і автор цих спогадів.

Хочу зауважити, що найздібнішим серед нас був мій товариш, з яким ми разом навчалися в Одеському державному університеті ім. Іллі Мечникова, Анатолій Поріцький, який після важкої, невиліковної (на той час) хвороби помер, коли йому виповнилося лише 35 років.

Моїм науковим керівником Президія АН УРСР затвердила академіка, доктора філологічних наук Максима Тадейовича Рильського. З перших днів знайомства зі своїм науковим керівником і в процесі затвердження теми моєї дисертаційної роботи я відчував його доброзичливе ставлення, позитивну енергію, яка хвилями йшла від цієї напрочуд мудрої, талановитої людини й у всі наступні роки спілкування додавала мені знань, ерудиції й працездатності.

Про незабутні зустрічі з моїм науковим керівником розповім детальніше.

Перша (неофіційна) зустріч з Максимом Тадейовичем відбулася в середині жовтня 1954 року у невеликому кафе, яке тодішні науковці й мистецька богема називали “Академбочкою”. Розташоване воно було напроти оперного театру (недалеко від ІМФЕ АН УРСР).

У це кафе нас, трьох молодих хлопців, щойно зарахованих до аспірантури, запросила Олександра Федорівна Кувеньова — науковий співробітник відділу етнографії ІМФЕ АН УРСР, щоб “обмити” свій диплом кандидата наук, який щойно одержала. (Керівником її кандидатської дисертації про громадський побут українського селянства був академік М. Т. Рильський). Тільки-но ми трохи пригубили за її наукові успіхи, як у кафе зайшов Максим Тадейович. Я вперше побачив його так зблизька. Безмежна радість охопила мене, адже я опинився поруч із живим класиком.

Олександра Федорівна у веселому і піднесеному настрої (у житті вона була імпульсивно-екзальтованою людиною) звернулася до Максима Тадейовича і повідомила, що з Президії АН УРСР отримано наказ про зарахування у відділ етнографії трьох аспірантів, яких він бачить перед собою, і що Максима Тадейовича затверджено науковим керівником Володимира Зінича, і вказала на мене. Максим Рильський глянув і сказав: “Подивимось, який ти козак!” Він був у добромуморі і висловив сподівання, що я на-

пишу гарну дисертацію, а згодом додав: “Друже, я тобі особливо не буду допомагати при написанні роботи, але й не заважатиму, а коли закінчиш роботу, то я тоді проставлю всі крапки над і”.

У перших числах листопада 1954 року Максим Тадейович запросив мене у свій кабінет (Інститут у ті роки займав 4-й поверх у приміщенні по вул. Володимирській, 55, де нині Великий конференц-зал Президії НАН України). Щойно я зайшов до кабінету, Максим Рильський підвівся мені назустріч, подав руку і голосно сказав: “Здрастуй, Сафате Зіничу!” Спитав, чи я, часом, родом не з Буковини, чи маю родинні зв’язки з Сафатом Зіничем — героєм новели видатного буковинського класика Юрія Федьковича? Я відповів, що народився на Поділлі, а з Сафатом Зіничем, напевно, маю якусь спорідненість. Бо мій рід походить від сербських гайдуків, які протягом багатьох століть боролися з турецькими загарбниками і в кінці XVII — початку XVIII століть частина з них, тікаючи від турецьких поневолювачів, розселились у різних країнах, у тому числі на Буковині, на Єлисаветградщині (Нова Сербія) й частково на Поділлі. Так, у моєму селі Нижча Кропивна на Вінниччині компактно проживав невеликий гурт сербських поселенців. Очевидно, й жовнір Сафат Зінич належав до тих сербських гайдуків, родом з Балкан. До речі, наша родина у 1930 році змушена була після розкуркулення діда виїхати з рідного села і поселитись у місті Умані.

Наступна тривала зустріч з Максимом Тадейовичем відбулася у перші місяці навчання в аспірантурі, у кінці грудня 1954 року, коли необхідно було затверджувати тему моєї кандидатської дисертації. Максим Тадейович сказав, що він ознайомився з моїм рефератом “Етнографічні матеріали Уманського краєзнавчого музею”, який я підготував для вступу в аспірантуру. (Зазначу, що мій реферат був позитивно оцінений прийнятною комісією як оригінальне наукове дослідження. Згодом, коли у 1957 році Інститут відновив видання журналу “Народна творчість та етнографія”, то реферат був опублікований в одному з номерів цього часопису, який досі шанується народознавцями як в Україні, так і далеко за її межами).

Реферат сподобався і моєму керівникові Максиму Тадейовичу — відомому знавцеві кобзарського мистецтва. Особливо його зацікавили мої описи й історичний аналіз побутування на Уманщині старовинних кобз і бандур. Про це він сказав на Вченій раді Інституту, де затверджувалися теми дисертаційних робіт. З його оцінкою погодились члени Вченої ради Валеріан Довженко, Микола Гордійчук і Федір Лавров.

Запропонована мною тема кандидатської дисертації “Наукові принципи побудови етнографічних експозицій в історико-краєзнавчих музеях України” була схвально сприйнята моїм керівником, завідувачем відділу і членами Вченої ради. Я з ентузіазмом заглибився у роботу: розпочав писати план-проспект дисертації, складати бібліографію, визначати коло історико-краєзнавчих музеїв для об’єкту дослідження, намічати план відряджень тощо.

Однак згодом Максим Тадейович закликав мене до себе і попросив, а точніше, умовив, поміняти тему на пов’язану з сучасним побутом, зокрема з дослідженням сучасного побуту і культури робітничого класу України. Максим Тадейович пояснив, що у Москві в Інституті етнографії ім. Миклухо-Маклая розпочато новий напрям етнографічних досліджень, а саме соціалістичних перетворень в матеріальній і духовній культурі народів СРСР. А тому і нам неможливо відставати від столичних вчених. Він запропонував мені тему, пов’язану з культурою і побутом робітників Радянської України. Пояснив це тим, що він побачив у списку праць, який я подав при вступі в аспірантуру, мою статтю (на один друкований аркуш), яку я опублікував ще навчаючись на другому курсі університету у збірнику наукових праць (Одеса, 1951 р.) на тему “Участь робітників Одеського заводу ім. Січневого повстання в революційному повстанні 1903 р.” Ця одна із ранніх моїх статей була написана на архівних матеріалах, а також спогадах старих робітників заводу, в якій декілька сторінок було присвячено побутовим умовам одеських пролетарів на початку XX ст.

Ніколи не забуду зауваження Максима Тадейовича: “Дорогий друже, згодом ти все ж зрозумієш, чому я наполягаю на заміні теми дисертації!” І справді, я зрозумів пізніше, коли детальніше ознайомився не лише з пое-

тичною творчістю свого керівника, його науковими працями, публіцистичними статтями, а основне, з його біографічними даними як опублікованими, так і тими, про які мені розповідала співробітниця відділу театрознавства нашого інституту Віра Володимирівна Шпілевич. Вона навчалася з молодим Рильським у гімназії, дружила з Максимом Тадейовичем та його братами ще з юних літ.

Моя дружина Світлана Зінич працювала бібліографом у відділі театрознавства разом з Вірою Володимирівною. Ми частенько гостювали у неї вдома, особливо коли вона отримала квартиру на Чоколівці, звичайно, не без участі Максима Тадейовича, який її дуже поважав і постійно нею опікувався.

Віра Володимирівна показувала нам фотогографії, на яких був зображений Максим Тадейович у різні періоди його життя. Мене дуже здивувала розповідь Віри Володимирівни про арешт Максима Тадейовича у 1931 році, про що в ті 50-і, 60-і роки минулого століття ніде не публікувалося. Я з її вуст вперше дізнався про видатних українських поетів, перекладачів Миколу Зерова, Михайла Драй-Хмару, Павла Филиповича, які належали до літературного угруповання “неокласиків”, яке офіційно вважалося контрреволюційною організацією. До “неокласиків” був зарахований і Максим Рильський, який дружив з цими видатними поетами. Фактично, відтоді, а може, ще й трохи раніше (з середини 20-х років минулого століття), Максим Тадейович був під наглядом чекістів. Його звинувачували в аполотетиці феодалізму, оспівуванні патріархальщини, а то й в “українському буржуазному націоналізмі”. Дивно й парадоксально — начебто Максим Тадейович був приласканий радянською владою, став академіком, депутатом Верховної Ради СРСР, лауреатом Ленінської та Державних премій СРСР, однак до кінця своїх днів був під підозрою за дворянське класове походження і приховане несприйняття того, що чинили тоді партія і уряд.

Саме цим можна пояснити, чому мій науковий керівник, оберігаючи мене, наполягав затвердити тему про сучасний побут робітників. Він добре знав, що тема, пов’язана з висвітленням етнографічних експозицій у музеях, неминуче призведе до звинувачень у

патріархальщині, за яку йому не раз дорікали, до підкреслення національних особливостей культурно-побутового життя народу, що в роки тоталітаризму не вписувалась в офіційну концепцію, в основі якої лежала ідея інтернаціоналізму. Фактично, Максим Тадейович передбачливо став моїм захисником від можливих наслідків після написання дослідження на “небезпечну” тему. Він був дуже уважним до своїх аспірантів і, сказати б, дуже пильним. Пригадую, якось напередодні загальноакадемічної конференції молодих вчених (1955 р.) я підготував свою першу доповідь про історію (історіографію) вивчення культури і побуту робітників України дореволюційної доби. Мій науковий керівник уважно прочитав доповідь, відредагував її й схвалив. Але звернув увагу на одне посилання і просив його ретельно перевірити. Тим автором, на якого я посилався, був Л. Свінцицький, що у 1914 році написав статтю про побутові умови життя київських робітників. З’ясувалося, що Л. Свінцицький належав до меншовицького крила РСДРП, про що я, звичайно, не міг знати, а Максимові Тадейовичу з його енциклопедичними знаннями, ясним розумом і пильністю було відомо. Отже, я мусив викреслити цього одіозного (на той час) автора зі своїх посилань.

Про доброту і людяність Максима Тадейовича свідчить і такий факт. Якось до його кабінету на Володимирській вулиці, де ми вели розмову про підготовку публікацій на тему моєї дисертації, зайшла його секретарка Олександра Георгіївна Маркіянова з молодим хлопчиною, одягненим у чорну формену шинель учня фезеу. Хлопець тримав у руках шкільний зшиток із власними віршами. Він попросив Максима Тадейовича прочитати вірші і висловити про них свою думку. Максим Тадейович підійшов до молодого поета і поклав йому в кишеню 25 крб. Річ у тім, що до Максима Рильського постійно приходили різні люди й просили допомогти грошми і він їм ніколи не відмовляв. Максим Тадейович подумав, що і цей юнак прийшов за грошовою поміччю. Але хлопчина якось зніяковів, вийняв з кишені 25 крб., які випали на підлогу, і швиденько вибіг з кабінету. Максим Тадейович попросив мене наздогнати і повернути юнака. Коли ми зайшли до кабінету,

Максим Тадейович вибачився перед ним, взяв у нього зшиток з віршами і попросив зайти через тиждень. Він прочитав вірші, і хоч вони були слабенькі навіть як для початківця (я про це дізнався згодом), але обнадіяв молодого поета і порекомендував йому вчитися, багато читати і шліфувати свої твори. Хлопчина з вдячністю сприйняв поради М. Рильського.

Як аспірант Максима Тадейовича, а потім і співробітник ІМФЕ АН УРСР я мав нагоду бувати у нього вдома на вулиці Леніна чи в Голосієві. Доводилось частенько приносити йому, як директору Інституту, термінові документи на підпис, виконувати різні наукові й організаційні доручення. Не раз відвідував свого вчителя вже в останній рік його життя. Пригадую, я був у відрядженні в Москві у травні 1964 року, коли дуже хворий Максим Тадейович лежав у кремлівській лікарні в Кунцево. Спілкування наше тривало понад годину. Я вручив йому квіти і подарунки, які привіз з Києва, детально розповів про інститутські справи, про новини життя в Україні. Ніколи не забуду його прохання: "Друже, заберіть мене скоріше додому, в Україну!" Як згадаю про ту зустріч, то завжди бачу зволожено-печальні, мудрі очі Максима Тадейовича. Однак про цю зустріч, коли Максим Тадейович познайомив мене з своїм давнім другом Олександром Дейчем і його дружиною Євгенією Кузьмівною, які прийшли в лікарню його провідати, а також про інші цікаві зустрічі й спілкування з моїм науковим наставником, розповім детальніше у наступних спогадах.

Я уже згадував, що Максим Тадейович був моїм оберегом. На жаль, вже після його

смерті, у 1973 році, коли я обіймав посаду завідувача відділу етнології й заступника директора Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології АН УРСР, який заснував Максим Тадейович і який носив його ім'я, мене, як відповідального редактора бібліографічного покажчика "Українське радянське карпатознавство" (К., 1972 р.), звинуватили в тому, що серед праць дослідників фігурували прізвища Сергія Єфремова, Володимира Кубійовича, Катерини Грушевської та ін., які в роки радянської влади були віднесені до вчених буржуазно-націоналістичного напрямку. За вказівкою секретаря ЦК КПУ з ідеології В. Маланчука мене звільнили з роботи і виключили з лав КПРС. Я був підданий жорстокій, необґрунтованій критиці. З бібліотек були вилучені мої праці із заборонаю на них посилатись. Детально про мої та інших співробітників Інституту ім. М. Рильського поневіряння розповідається у монографії Юрія Данилюка і Олега Бажана "Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-і рр. ХХ ст.), Київ — Рідний край, 2000 р.). Мені, фактично, заборонили займатись моєю улюбленою етнологією, до якої впродовж десятиліть прищеплював любов мій дорогий учитель Максим Тадейович.

Все ж я щасливий і гордий тим, що багато років мав можливість близько і часто спілкуватись з геніальним Максимом Рильським — поетом світового значення, видатним вченим, громадським діячем, носієм української національної ідеї, моїм дорогим наставником.

Київ

In 1945 compare to pre-war times Ukraine had a very few ethnographers. It is connected not as much to their death during the war as to the repressions of the 1930th. Most of the folklorists and especially ethnographers were accused in being nationalists; they were repressed and physically destroyed. After the Second World War situation changed a little bit for the best. A big role in it played M. Rylsky. Thanks to his hard work at the beginning of the 1950th the folk studies in Ukraine got a second life. This article gives readers a history of the division of Ethnography at Rylsky Institute. The author of the article is one of the post-war graduate students of this department and his memoirs give a taste of the Institute's life in 1950th and M. Rylsky's role in the formation of the young scholars' scientific interests. M. Rylsky was a scientific guardian of the author's candidate dissertation and he had a chance to direct a young scholar into more ethnographical branch. V. Zynych also describes personality of M. Rylsky, his kindness toward people surrounding him.